

*Cijela naša sredovječna historija, ali ni listine ni kronike
ne spominju grad na Plitvičkim jezerima¹*

Petar Sekulić

Petar Sekulić
Hrvatski restauratorski zavod
Odjel za kopnenu arheologiju
psekulic@hrz.hr

Pregledni članak / Scientific review
Primljen / Received: 8. 6. 2021.

UDK:904:728.8(497.562-751.2 Plitvička jezera)
930 Laszowski, E.

DOI: <https://doi.org/10.17018/portal.2022.8>

Arhivske crtice uz 110. godišnjicu od početka arheoloških istraživanja starog grada (Krčingrada) na Plitvičkim jezerima

SAŽETAK: Stari grad Krčingrad nalazi se na gradini Kozjak, šumovitom poluotoku smještenom između Kozjačkog i Gradinskog jezera. Njegova je prošlost slabo poznata zbog nedostataka sačuvanih pisanih vreća. O arheološkim istraživanjima ostataka starog grada smještenog na Plitvičkim jezerima, svjedoči opsežna dokumentacija sačuvana u ostavštini Emilija Laszowskog u Hrvatskom državnom arhivu². Unatoč tome što nije bio školovani arheolog, E. Laszowski pokazao je iznimno razumijevanje metodologije arheoloških istraživanja, što se može smatrati još jednom potvrdom njegove pripadnosti hrvatskoj intelektualnoj eliti na prijelazu 19. u 20. stoljeće.

KLJUČNE RIJEČI: Plitvička jezera, stari grad, Krčingrad, E. Laszowski, arheološka istraživanja, metodologija arheoloških istraživanja

Emilij Laszowski i kulturna baština

Emilij Laszowski (1. travnja 1868. – 28. studenog 1949.) smatra se izuzetnim primjerom pripadnika hrvatske intelektualne elite na prijelazu 19. u 20. stoljeće. Iako pravnik po struci, kao arhivist, povjesničar, muzealac te utemeljitelj brojnih javnih i kulturnih ustanova, E. Laszowski posvetio je život hrvatskoj prošlosti i kulturnoj baštini.³ Među brojnim zanimanjima kojima se Laszowski predano bavio tijekom svojeg života, posebno je mjesto zauzimala zaštita kulturne baštine odnosno konzervatorska djelatnost.⁴ Iako bez formalne naobrazbe, aktivnim radom na očuvanju i oživljavanju „hrvatskih starina“ te zahvaljujući brojnim objavljenim priložima o povijesno- kulturnim i graditeljskim značajkama starih gradova, nametnuo se kao autoritet na području zaštite kulturne baštine.⁵ Upravo je E. Laszowski bio jedan od inicijatora institucionalizirane

brige o povijesnim spomenicima koja je započela 1910. osnutkom *Zemaljskog povjerenstva za očuvanje umjetnih i historičkih spomenika u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji*. Tijekom čitave karijere Laszowski je izravno sudjelovao u obnovi starih gradova u Kostajnici, Zrinu, Bakru, Ozlju i Dubovcu, a njegovim su zalaganjem spašeni od rušenja stari gradovi Ribnik, Jastrebarsko, Sisak, Lobar i dr.⁶ Rezultate velikog broja istraživanja,⁷ kao i prijedloge za obnovu pojedinih povijesnih spomenika redovito je objavljivao u časopisima i dnevnim novinama.⁸

Uz brojne terenske preglede baštine, koji su rezultirali brojnim crtežima, skicama i fotografijama, Laszowski se hrabro upustio i u nekoliko arheoloških istraživanja – gradine Kozjak na Plitvičkim jezerima i pavlinskog samostana Blažene Djevice Marije i svih svetih u Šenkovcu.⁹ U tim je arheološkim pothvatima zaleđe pronašao

1. Pogled iz zraka na stari grad Krčingrad 2020. godine (Skimi64, 2020.)
Aerial view of the castle of Krčingrad in 2020 (Skimi64, 2020)

u Hrvatskom arheološkom društvu, čiji je bio član, te u konzultacijama s ponajboljim onodobnim arheolozima (primjerice J. Brunšmidom, V. Hoffilerom, Š. Bulićem i drugima). Također je napisao *Kratku uputu u starinarstvo* (s. a.), u kojoj je sastavio i *uputu u arkeologiju i glavne dobe, naredbe glede starina, obilježja nalazišta te uputu u iskapanju starina te otpremi starina u muzej*.¹⁰

Stari grad (Krčingrad) na Plitvičkim jezerima u pisanim vrelima

Poznata sačuvana srednjovjekovna vrela ne pružaju nam podatke o vremenu izgradnje, vlasnicima i nazivu starog grada. Najraniji sačuvani podaci iz razdoblja druge polovice 18. stoljeća koriste naziv ruševina *Galovacz/Kallovacz* dok je nazive *Flescht* (Pliš) odnosno *Kerchin* (Krčin) moguće pripisati J. Frasu. Naziv se prvi put pojavio u njegovom djelu iz 1830. godine (*Merkwürdigkeiten oder historisch-statistisch-topographische Beschreibung der Karlstädter Militärgrenze...*), te na karti (*Rudera Galovac Spties*) nastaloj iste godine (*Situationsplan der Gegend von Plitvicz*).¹¹ Od tada do danas se u literaturi ustalio naziv Krčin, odnosno Krčingrad.

Najstarije sačuvane vijesti o ruševinama na Plitvičkim jezerima (sl. 1) potječu iz sedmog desetljeća 18. stoljeća. Ostaci starog grada prikazani su na karti Plitvičkih jezera Antuna Wagnera nastaloj oko 1770. godine, a najstarije poznate podatke o ostacima starog grada (*altes schloß Kallovacz*) donosi kanonik senjskog kaptola Dominik Vukasović u svom opisu Karlovačkog generalata (*Beschreibung des Karlstädter Generalats im Königreiche Kroatien*) iz 1777. godine. Autor pritom navodi mogućnost da je pripadala vitezovima templarima ili pak da je riječ o pavlinskom samostanu.¹² Ostaci starog grada (*rudera Galovacz, alten schloß, alten Klosters*) spominju se također u nizu izvještaja i vojnih karata Plitvičkih jezera s kraja 18. te iz prve polovice 19. stoljeća.¹³

Tridesetih je godina 19. stoljeća nešto više podataka o starom gradu donosi Franjo Julije Frasu u svojem radu *Topografija Karlovačke vojne krajine – Mjestopis iz godine 1835*. Autor pritom vjerojatno prenosi niz lokalnih legendi o gradu zvanom *Flescht* (Pliš) izgrađenom od tufa, tj. sedre. Tako navodi da su grad izgradili Grci, razrušili Huni, te da je s obližnjim Mrsinjom pripadao nekom rimskom vitez. Naime, ranije se za Gradinu kao i za jezero koristio naziv

2. Pogled na Gradinu i stari grad Krčingrad 1911. godine (HR-HDA-806, Emilij Laszowski, 2.1.3.10. kutija 31)
View of Kozjak hillfort and the castle of Krčingrad in 1911 (HR-HDA-806, Emilij Laszowski, 2.1.3.10, box 31)

Galovac, koji prema njegovom mišljenju potječe od prezimena karlovačkog vojnog zapovjednika Galla.¹⁴

Crtice, opise i legende o starom gradu donose svi relevantni putopisci krajem 19. i početkom 20. stoljeća (R. Lopašić, J. Magdić, H. Krapek, S. Širola, M. Šenoa, D. Hirc, D. Franić itd.). U svome radu *Plitvička jezera i njihova okolica* iz 1910. godine, Dragutin Franić donosi brojne zanimljive podatke o starom gradu. Među njima je najraniji sačuvani opis grada koji je dvadesetak godina ranije lokalni učitelj Pero Vuksan priopćio županu u Gospiću.¹⁵ Također prenosi vijesti o prvom amaterskom iskopavanju iz 1908. godine te o razvoženju građe s Gradine prilikom izgradnje seoskih kuća, „carske kuće“ na Prijeboju, časnčkih stanova, utvrda na Abdić brdu i Izačiću te dvorca na Zavalju.¹⁶

Arheološka istraživanja 1911. godine

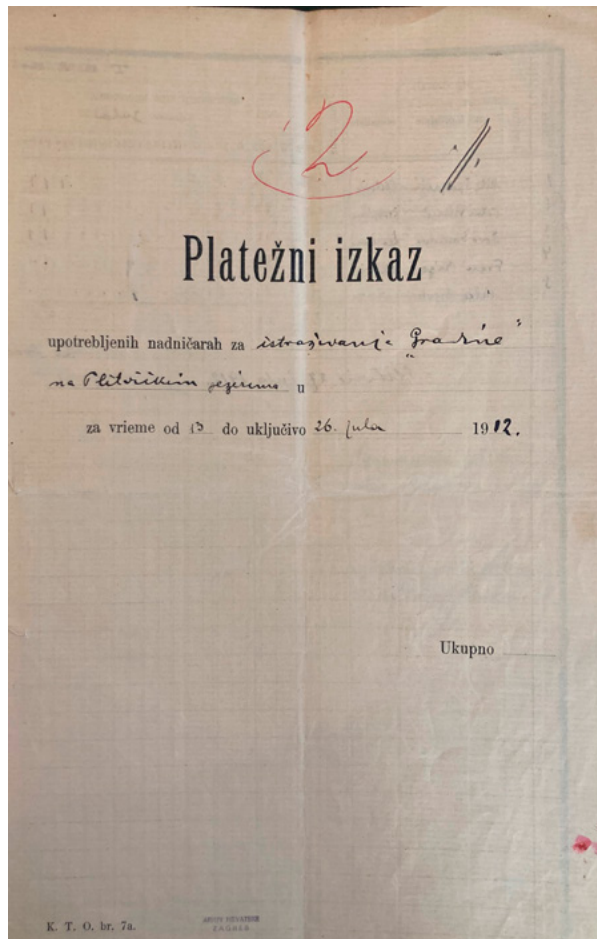
Tijekom 19. stoljeća prirodne su ljepote Plitvičkih jezera počele privlačiti sve više posjetitelja, što je dovelo do postupnog razvoja ranog turizma.¹⁷ Pod utjecajem romantičarskog duha i na inicijativu dr. Gustava Janečka, godine 1893. osnovano je *Društvo za uređenje i poljepšanje Plitvičkih jezera i okolice*.¹⁸ Jedan od glavnih ciljeva društva bila je promocija Plitvičkih jezera, što je rezultiralo nastankom brojnih članaka i putopisa, među kojima i *Na plitvička jezera!* Stjepana Širole. Zanimljivo je da je upravo S. Širola, kasnije jedan od suosnivača *Družbe hrvatskog zmaja*, 1894. godine zamolio E. Laszowskog da u arhivima potraži

podatke o Gradini (sl. 2) na Plitvičkim jezerima. Iako arhivsko istraživanje nije donijelo rezultate, moguće je pretpostaviti da je probudilo zanimanje E. Laszowskog, koje je petnaest godina kasnije rezultiralo početkom arheoloških istraživanja.¹⁹

Odlukom banske vlade u svibnju 1911. godine, a na poziv *Društva za uređenje i poljepšanje Plitvičkih jezera i okolice*,²⁰ E. Laszowski kao član *Zemaljskog povjerenstva za čuvanje umjetnih i historičkih spomenika* zaputio se na izvid razvaline poznate pod nazivom *Gradina*.

Laszowski je doputovao 26. svibnja 1911. godine vlakom iz Zagreba u Karlovac. Nakon noćenja u hotelu Central, ujutro se automobilom uputio na Plitvička jezera gdje mu se pridružio tehnički izvjestitelj Ivan Fay iz Ogulina. Idućeg jutra (28. svibnja) E. Laszowski je s četiri radnika počeo iskopavanje na sjevernom dijelu Gradine te oko ostataka trokutaste kule, dok je I. Fay provodio izmjeru i skiciranje tlocrta gradine. Problemi su nastupili sljedećeg jutra, kada je lugar M. Dejanović naredio obustavu radova jer nisu imali valjanu dozvolu. Naime, iako je E. Laszowski imao dozvolu banske vlasti, lugar je inzistirao na dozvoli nadležnog Kraljevskog šumarskog ureda u Sušaku.²¹

U svom izvještaju od 10. lipnja iste godine, Laszowski je izvijestio o ostacima prostranog grada za koje je pretpostavio da potječu iz rimskog ili srednjovjekovnog razdoblja. Tijekom iskopavanja pronađeni su ulomci keramičkih posuda, stakla, te željezni vrhovi strelica, a posebnu je

pozornost izazvao križ s postoljem, urezan na jednom kamenu u zidu kule. Laszowski je predložio nastavak istraživanja kako bi se utvrdio izgled utvrde te kako bi se, na temelju prikupljenih nalaza, moglo odrediti kojem razdoblju pripada. Rezultati istraživanja izazvali su zanimanje te je Predsjedništvo Zemaljske vlade već 28. lipnja 1911. godine izdalo naputak o nastavku istraživanja. Iako je E. Laszowski već u kolovozu poslao zahtjev za nastavak istraživanja, nadležni Kraljevski šumarski uredu u Sušaku očitovao se tek u veljači 1912. godine, stoga je dopuštenje izdano u drugoj polovici travnja iste godine.²²

Nastavak istraživanja 1912. godine

E. Laszowski doputovao je 13. srpnja 1912. godine²³ te uz dopuštenje Kraljevske županijske oblasti u Gospiću odsjeo u Zemaljskoj kući na Plitvičkim jezerima. Zbog teškoća oko angažmana fizičkih radnika, istraživanja su počela tek 17. srpnja 1912. godine. Naime, fizički radnici, koji su radili na rekonstrukciji vodovoda Prijeboj – Petrovo selo, a čiji je angažman E. Laszowski dogovorio preko lokalnog cestara, nisu se pojavili prva tri dana (15., 16. i 17. srpnja) nego se tek 18. srpnja pojavio Mile Špoljarić iz Plitvica, 19. srpnja Petar Mirić iz Štropina i Jovo Samolov iz Lješkovca, te 23. srpnja Franjko Biga iz Plitvica. (sl. 3a i 3b) Tijekom sedmodnevnih istraživanja (18. – 26. srpnja 1912.) utvrđena je tlocrtna dispozicija vanjskih zidova s vratima, te trokutaste kule, a na temelju prikupljenih

Tekući broj brojčano	ime i prezime	obitalište	kućni broj	upotrebljeni kroz mjesečne mjeseca <i>Jula</i>																		ukupno	Dnevničanice	Novčanice	Ukupno	Označenje vrsti i obsega izvedenih radnjâh										
				1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18						19	20								
1.	Mile Špoljarić	Plitvica																			1	1														
2.	Petar Mirić	Štropina																				1	1													
3.	Jovo Samolov	Lješkovac																				1	1													
4.	Franjko Biga	Plitvica																																		
5.	Milica Brudec	"																																		
				<i>Plitvica 27. jula 1912.</i>																																
																		<i>Ukupno</i>		<i>72</i>		<i>72</i>														

3a i 3b. Obračun troškova radnika tijekom arheoloških istraživanja 1912. godine (HR-HDA-806, Emilij Laszowski, 1.4.7., kut 4.)
Workers' fees during archaeological excavations in 1912 (HR-HDA-806, Emilij Laszowski, 1.4.7, box 4)

keramičkih, metalnih i staklenih nalaza, *Gradina* je datirana u rimsko razdoblje.²⁴ Zbog velikog značaja nalazišta Laszowski je predložio nastavak istraživanja te stavljanje pod zaštitu zbog opasnosti od nestručnog iskopavanja i odvoza sedrenog materijala.

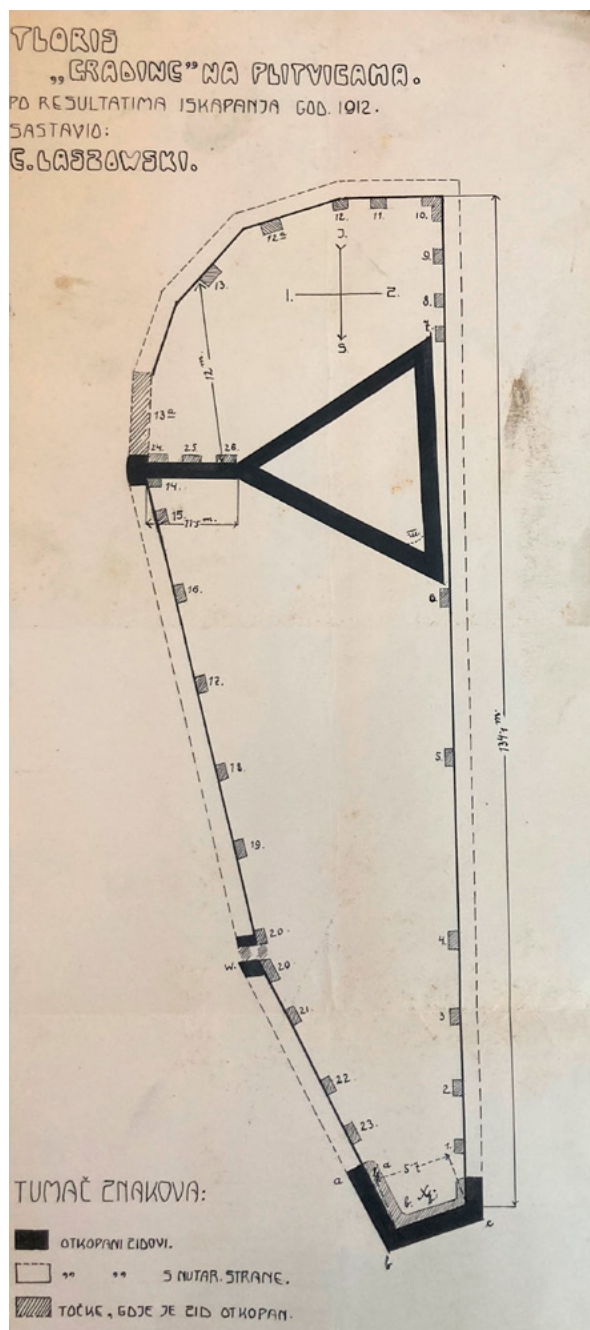
Rezultate istraživanja Laszowski je objavio 1912. godine u Narodnim novinama pod naslovom *Rimska gradina na Plitvicama*, prilikom čega je na temelju rimskih nalaza pronađenih u sjevernom dijelu grada utvrdio da *...tehnika gradnje i napose nadjeni predmeti odaju jasno rimski život na Gradini a možda i podrijetlo te utvrde...* Zanimljivo je da se u kasnijim radovima Gjura Szabe i Većeslava Henneberga pojavljuje vijest o rimskom grobu na Krčingradu iako o tome u terenskim dnevnicima E. Laszowskog nema nikakvih vijesti.²⁵

Unatoč izvrsnim rezultatima, arheološka istraživanja nažalost nisu nastavljena²⁶ te je nalazište prepušteno postupnom propadanju. Nadalje, problem odvoza iskopanog građevnog materijala te razgradnje istraženih struktura, na koji je upozorio već E. Laszowski, rezultirao je dodatnim propadanjem nalazišta tijekom dvadesetog stoljeća. Podatke o stanju lokaliteta nakon istraživanja donosi nam V. Henneberg, član *Zemaljskog povjerenstva za očuvanje umjetnih i historičkih spomenika u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji*, koji je 1923., 1925. te 1934. godine obišao Krčingrad. Prilikom svojih posjeta snimio je nekoliko fotografija te izradio skice tlocrta nalazišta.²⁷ Nakon toga stari grad Krčingrad rijetko se spominje u stručnoj literaturi.²⁸

Metodološki pristup Emilija Laszowskog arheološkim istraživanjima

Sačuvana terenska dokumentacija, koja uključuje dnevnike, skice i nacрте, omogućava rekonstrukciju arheoloških istraživanja 1911. i 1912. godine te daje uvid u metodološki pristup E. Laszowskog arheološkom istraživanju ostataka starog grada. Iako su arheološka istraživanja 1911. godine prekinuta vrlo brzo nakon početka radova, Laszowski je na temelju terenskog pregleda nalazišta prikupio osnovne podatke. S obzirom na to da su se ostaci vanjskog zida i trokutaste kule nazirali su u krajobrazu, na temelju izmjere i skice inženjera I. Faya, izrađen je relativno precizan tlocrt nalazišta.

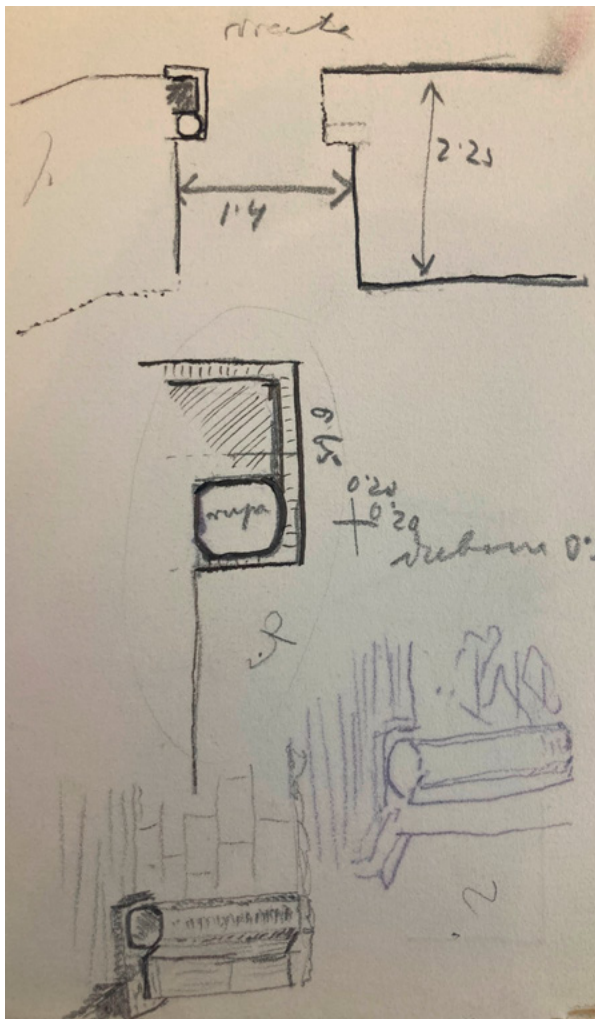
Nakon što je prikupio sve potrebne dozvole, Laszowski je sljedeće godine započeo istraživanja na sjevernom dijelu nalazišta. Iskopom probnog rova utvrdio je položaj sjevernog gradskog zida, nakon čega ga je istražio u punoj dužini. Dokumentiranjem sjeverne građevinske linije starog grada te istraživanjem 29 manjih probnih sonđi, postavljenih uz unutarnje pročelje gradskih zidova na čitavoj površini nalazišta, omogućilo je E. Laszowskom utvrđivanje tlocrtnog oblikovanja, strukture i stanja očuvanosti gradskih zidova, te stratigrafske slike nalazišta. Nadalje, djelomično su raščišćeni ostaci trokutaste kule

4. Tlocrt starog grada Krčingrada nakon istraživanja 1912. godine (HR-HDA-905, Zbirka građevinskih nacрта, XXXI.16.)
Ground plan of the castle of Krčingrad after the 1912 excavations (HR-HDA-905, Collection of construction drawings, XXXI.16)

na južnom dijelu starog grada. Valja napomenuti da je, iz današnje perspektive, obim radova izvedenih u svega nekoliko dana vrlo impresivan.

Na temelju svih prikupljenih podataka izrađen je tlocrt nalazišta (sl. 4) s označenim kotiranim istraženim strukturama i sondama. Tijekom istraživanja, E. Laszowski vodio je dnevnik istraživanja²⁹ koji uključuje opise, skice i crteže struktura, otvora, stratigrafske situacije (sl. 5, 6), te pokretnih nalaza. Također, fotografiranjem su dokumentirana istraživanja³⁰ (šest sačuvanih fotografija), kao

5. Skica iz terenskog dnevnika E. Laszowskog 1912. godine (HR-HDA-806, Emilij Laszowski, 1.4.7., kut 4.)
Sketch from the field diary of E. Laszowski, 1912 (HR-HDA-806, Emilij Laszowski, 1.4.7, box 4)

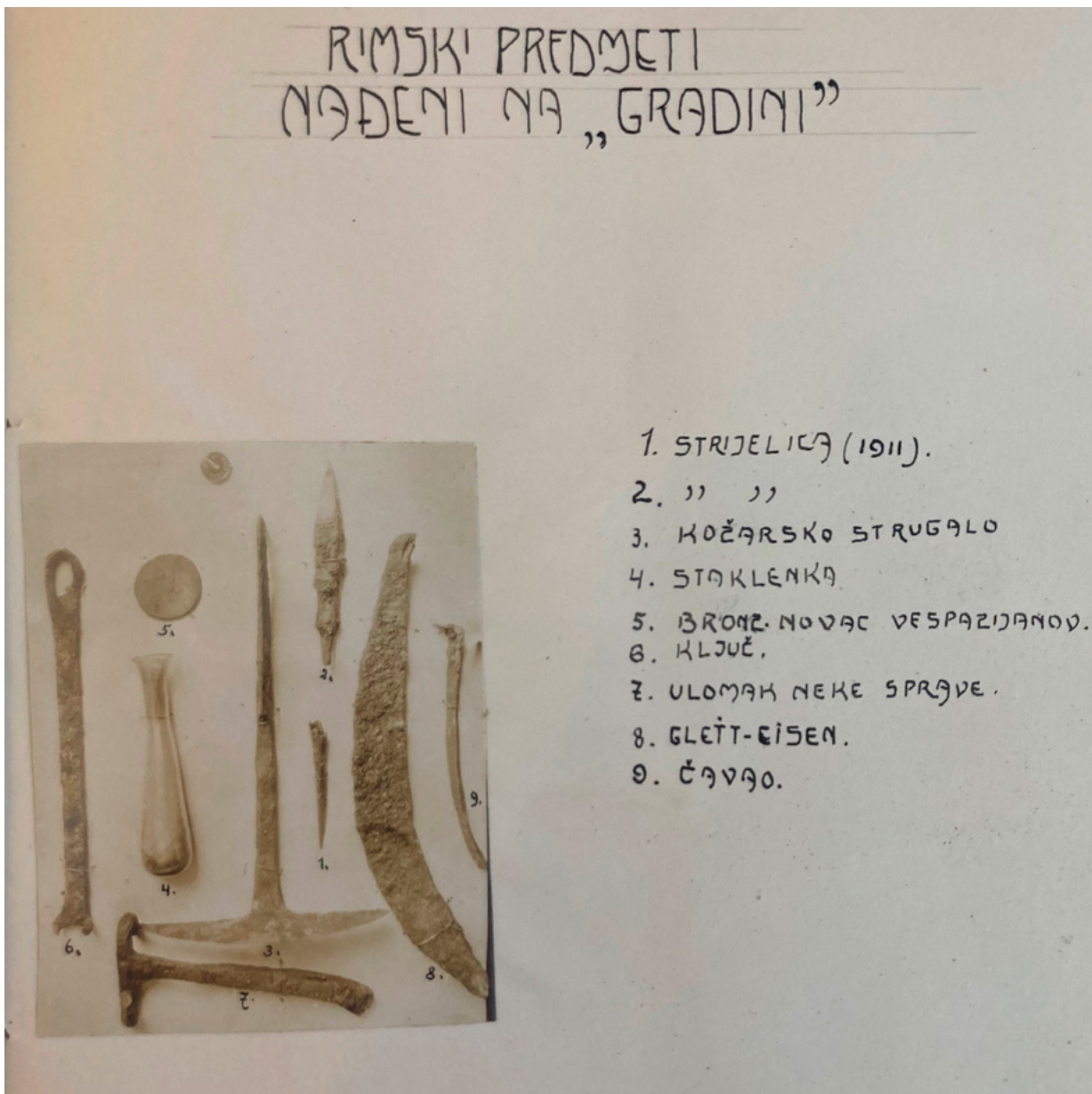
6. Detalj terenskog dnevnika E. Laszowskog 1912. godine (HR-HDA-806, Emilij Laszowski, 1.4.7., kut 4.)
Detail of E. Laszowski's field diary, 1912 (HR-HDA-806, Emilij Laszowski, 1.4.7, box 4)

i odabrani reprezentativni primjerci pokretnog arheološkog materijala (jedna fotografija)³¹ (sl. 7). U završnom su izvještaju, uz sve relevantne podatke, priloženi i odabrani grafički prilozi (crteži, nacrti, fotografije).³² Na temelju sačuvane arhivske građe vidljivo je da je E. Laszowski metodološki slijedio sve potrebne korake za provođenje uspješnog arheološkog istraživanja, s posebnim naglaskom na temeljitoj dokumentaciji radova.

Arheološka istraživanja Krčingrada u 21. stoljeću

Arheološka istraživanja starog grada Krčingrada nastavljena su tek 2008. godine pod vodstvom Hrvatskog restauratorskog zavoda.³³ Tijekom šest sezona radova (2008., 2009., 2013., 2014., 2019., 2020.) arheološki je u cijelosti istražen južni dio starog grada te trokutasta kula.³⁴ Gotovo stotinu godina nakon istraživanja E. Laszowskog, nalazište je zatečeno kao potpuno zapuštena ruševina bez vidljivih zidova,³⁵ skrivena od pogleda debelim slojem šumske vegetacije.

Arheološkim istraživanjima, koja su kao polaznu točku iskoristila nalaze E. Laszowskog, potvrđeno je da je prirodno zaštićena uzvisina dodatno utvrđena obrambenim zidom izrađenim od sedrenih klesanaca koji je prilagođen morfologiji terena. Južnim dijelom grada dominira trokutasta kula koja je branila jedini kopneni pristup gradu. Krčingradska je kula izgrađena na tlocrtnoj osnovi jednostraničnog trokuta, od fino obrađenih sedrenih klesanaca, te je sačuvana u visini prve etaže. Prva etaža kule raščlanjena je s po jednom strijelnicom ljevkastog tlocrta i lučnog nadvoja na sjeveroistočnom i južnom pročelju. Na temelju pronađenih arhitektonskih profilacija moguće je zaključiti da se ulaz u kulu, presvođen lunetom ukrašenom šesterolisnim cvijetom, nalazio na drugoj etaži (prvom katu) sjeveroistočnog pročelja. Nadalje, prema sjevernom je dijelu grada bila okrenuta i fino klesana bifora, no nije moguće zaključiti na kojoj se etaži nalazila. Uz zapadno i južno pročelja nije pronađena nijedna arhitektonska profilacija. Stoga se može samo

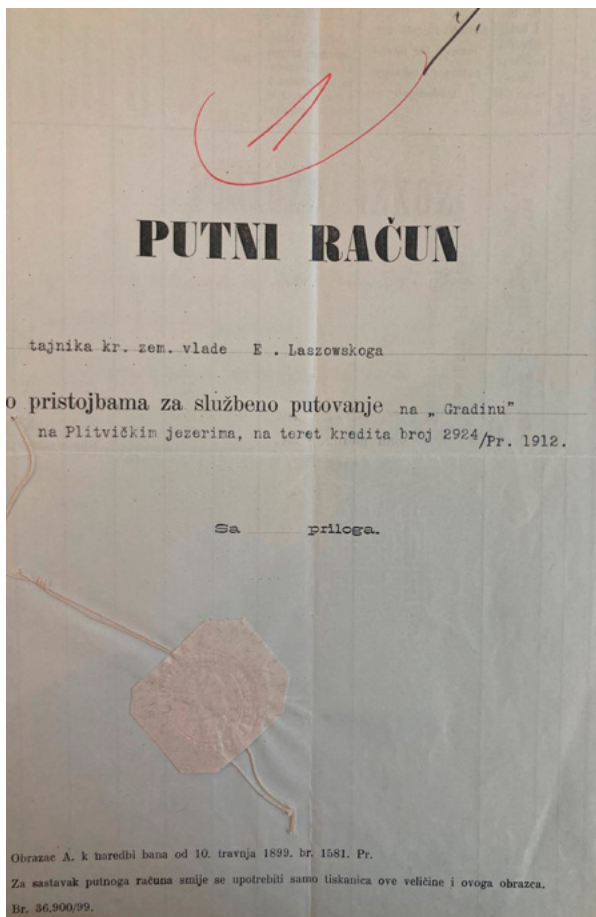
7. Fotografija odabranih pokretnih arheoloških nalaza u izvještaju o istraživanjima 1912. godine (HR-HDA-905, Zbirka građevinskih nacrti, XXXI.16.)

Photograph of selected movable archaeological finds from the 1912 excavation report (HR-HDA-905, Collection of Building Designs, XXXI.16)

pretpostaviti kako su se i na njihovim višim etažama nalazili otvori. Potvrđeno je kako su se iznad sva tri unutarnja kuta najniže etaže branič-kule nalazili rasteretni svodovi.³⁶ Pronađene pokretne arheološke nalaze (keramički, stakleni i metalni predmeti) moguće je datirati u razdoblje od 13. do 15. stoljeća. Također, tijekom arheoloških istraživanja na južnom dijelu nalazišta potvrđena je stratigrafska situacija koju je 1912. na sjevernom dijelu starog grada dokumentirao E. Laszowski.

Unatoč iznimnom položaju i arhitektonskom oblikovanju, zbog nedostatka sačuvanih pisanih izvora, prošlost Krčingrada gotovo je nepoznata. No, rezultatima arheoloških istraživanja i interdisciplinarnom kontekstualizacijom

poznatih povijesnih podataka, moguće je njegovu izgradnju na prijelazu iz 13. u 14. stoljeće povezati s moćnom obitelji knezova Babonića. Osim nadzora nad srednjovjekovnim trgovačkim putem koji je prolazio područjem Plitvičkih jezera, Krčingrad je bio snažan iskaz moći jedne od najutjecajnijih plemićkih obitelji kasnosrednjovjekovne Slavonije. Posjedi knezova Babonića protezali su se na području između rijeka Krke, Save, Une i Korane, a članovi obitelji obnašali su neke od najviših dužnosti u Kraljevstvu. Kao najjužnija točka političke i gospodarske domene, stari grad na Plitvičkim jezerima može se smatrati simbolom moći knezova Babonića prema moćnim susjednim plemićkim rodovima – krčkim i

8. a, b Obračun putnih troškova arheoloških istraživanja 1912. godine (HR-HDA-806, Emilij Laszowski, 1.4.7., kut 4.)
Travel expenses for archaeological excavations in 1912 (HR-HDA-806, Emilij Laszowski, 1.4.7, box 4)

Razvršćenje pristojba (dnevnic, kilometrina i ine pristojbe)	Količina		Zaračunano		Obredjeno		Opazka
	ciena jedinice		iznos				
	dnevnic	kilometrina	K	fil.	K	fil.	
Fijaker na kolodvor u Zagrebu s prtljagom	2	40	2	40	2	40	✓
Željeznica r. pol. do Ogulina /108 km/. do	4	55	4	55	4	55	✓ 100 Kc
Pristojba za veću prtljagu na željeznici 51 kg.	2						✓
Osiguranje prtljage 1000	2				2		✓
Prenos ručne prtljage u Zagrebu i Ogulinu 2 put po 40 fil.			80		80		✓
Fijaker s kolodvora u Ogulinu s prtljagom	2	40	2	40	2	40	✓
Željeznica iz Ogulina u Zagreb kao gore.	4	55	4	55	4	55	✓
Željeznička pristojba za veću prtljagu kao gore.	2						✓
Osiguranje ove. 100	2				2		✓
Prenos ručne prtljage 2 put po 40 fil.			80		80		✓
Kilometrina Ogulin/53 Plitvice i natrag 135.6 km. po 60 fil.		60 fil.	81	60	79	80	✓ 665.2 1330.60
Fijaker s kolodvora u Zagrebu sa prtljagom	2	40	2	40	2	40	✓ 7980
Dnevnic N. 18. 13.		13.	221		221		✓ 239.0
Produljenje željezničkog certifikata za 1912.	2				2		✓
Ukupno			330	80	332	80	✓
U Zagrebu 6. augusta 1912.							
Potreba putovanja i zaračunano vrijeme ovime se uredovno potvrđuje.							
Zagreb 7. augusta 1912							

krbavskim knezovima. Pretpostavlja se da je Krčin-grad napušten tijekom prve polovice 14. stoljeća uslijed promjena političke situacije u Kraljevstvu te je prepušten postupnom propadanju.³⁷ U 18. i 19. stoljeću gradski su ostaci sustavno razgrađivani za potrebe brojnih vojnih i civilnih građevina na području vojnokrajiške slunjske graničarske pukovnije.

Zaključak

Uvid u sačuvanu arhivsku građu omogućuje rekonstrukciju arheoloških istraživanja E. Laszowskog provedenih na Plitvičkim jezerima prije više od sto godina. Službena dokumentacija, koja uključuje terenski dnevnik, stručni izvještaj, skice, nacrti i fotografije lokaliteta i nalaza, svjedoči o visokoj razini razumijevanja metodologije arheoloških istraživanja. Analizom sačuvane arhivske građe nije moguće utvrditi niti jedan metodološki propust provedenih arheoloških istraživanja. Izostanak formalnog obrazovanja ne umanjuje činjenicu da je svojim metodološkim pristupom i shvaćanjem važnosti dokumentiranja E. Laszowski postavio visoke standarde budućim generacijama arheologa. Uz službenu dokumentaciju, sačuvane su i druge zanimljive

isprave financijskog karaktera, kao što su popisi troškova, putni računi (sl. 8 a i b) i dr., te bogate korespondencije E. Laszowskog s onodobnim istaknutim stručnjacima iz područja arheologije i povijesti, koje pružaju uvid u širi kontekst arheoloških istraživanja. Upravo taj dio arhivske građe pruža brojne zanimljive podatke o različitim sferama svakodnevnog života te o političko-društvenim okolnostima i odnosima na području hrvatskog dijela Austro-Ugarske Monarhije u osvit Prvog svjetskog rata.

Izuzev zasad nepotvrđenih nalaza koji bi omogućili datiranje nalazišta u rimsko razdoblje, rezultatima arheoloških istraživanja provedenih početkom 21. stoljeća potvrđena je većina podataka koje je E. Laszowski prikupio stotinjak godina ranije. Potpuna šutnja suvremenih srednjovjekovnih vrela o ovakvoj impresivnoj građevini iznenadila je E. Laszowskog te otvorila niz pitanja oko izgradnje, razvoja, naziva, vlasnika i napuštanja starog grada na Plitvičkim jezerima. Iako su rezultati novijih istraživanja pružili mogućnosti povijesne kontekstualizacije, ostale su brojne nepoznanice o prošlosti ovog iznimnog spomenika srednjovjekovne baštine nama nepoznatog imena. ■

Bilješke

1. Isječak izvještaja E. Laszowskog o provedenim istraživanjima 1911. HR-HDA-806, Emilije Laszowski, 1.4.7., kutija 4.
2. HR-HDA-806, Emilij Laszowski, 1.4.6., 1.4.7., 1.4.8., kutija 4; 1.4.11., kutija 5; 2.1.3.10., kutija 31; HR-HDA-905, Zbirka građevinskih nacrti, XXXI.16.
3. PLEŠE, STIPANČEVIĆ, 2014, 2.
4. PLEŠE, 2016, 165.
5. Do osnutka Zemaljskog povjerenstva za očuvanje umjetnih i historičkih spomenika u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji, većinu aktivnosti provodio je u svojstvu vladinog povjerenika i zaposlenika Kraljevskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arhiva u Zagrebu, člana Družbe „Braća Hrvatskog Zmaja“ ili često volonterski. Poticaj za većinu aktivnosti bili su osobni kontakti te pozivi lokalnih starinarskih i ostalih društava. Tako je sudjelovao u inicijativama i komisijama osnovanim s ciljem zaštite i obnove brojnih starih gradova (Ribnik, Zrin, Kostajnica, Perna) i crkava (sv. Marije Magdalene u Zrinu, Blažene Djevice Marije na Trsatu). STIPANČEVIĆ, 2012, 140–142. Laszowski je sudjelovao i u rješavanju tzv. žumberačkog pitanja odnosno spora između Kranjske i Hrvatske u vezi s pripadnosti Žumberka i Marindola nakon razvojačenja Vojne Krajine 1881. godine. Ubrzo se u temeljni argument hrvatsko-ugarske komisije prometnula teorija N. Badovinca o postojanju dva Žumberka. Kako bi dokazala postojanje kranjskog Žumberka (Sichelberga), hrvatsko-ugarska komisija provela je 1898. godine arheološka istraživanja na lokalitetu današnjeg Starog Grada Žumberačkog. Iako je komisija na temelju prilično neuvjerljivih argumenata rezultate proglasila dokazom teorije, kasnija arhivska istraživanja pokazala su drugačije. Više o toj temi: ZAJC, 2006, 7–26.
6. PLEŠE, 2014, 34.
7. Prema mišljenju M. Petkovića, E. Laszowski je proveo još nekoliko arheoloških istraživanja (špilja Vrlovka, stari grad Ozalj, Mesnička vrata u Zagrebu te gradina na Plješivica), no pregledom dostupne arhivske građe za to nisu pronađene potvrde. PETKOVIĆ, 2014, 10.
8. PETKOVIĆ, 2014, 12.
9. Na inicijativu Družbe „Braća Hrvatskog Zmaja“, pod vodstvom E. Laszowskog provedena su arheološka istraživanja ostataka crkve i grobnice grofova Zrinskih u pavlinskom samostanu Blažene Djevice Marije i svih svetih u Šenkovcu 1924. godine. Naime, jedna je od temeljnih vrijednosti Družbe bila promicanje kulta knezova Zrinskih i Frankopana. Tako je E. Laszowski, kao Veliki meštar Družbe, organizirao prijenos ostataka Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana iz zajedničke grobnice u Bečkom Novom Mjestu u zagrebačku katedralu. Interes E. Laszowskog i Družbe za ostatke samostana među ostalim bio je potaknuto legendom da je nakon bitke kod Sigeta u grobnici pokopana glava grofa Nikole IV. Zrinskog. HR-HDA-806. Emilij Laszowski, 1.4.18., kutija 7, 2.5.2.33., kutija 58; LASZOWSKI, 1928, 244–259; STIPANČEVIĆ, 2012, 146–147.
10. HR-HDA-806. Emilij Laszowski, 2.1.9.28., kutija 54.
11. MKM KO RI, Krčin-grad, Plitvice (redni broj 35).
12. VUKASSOVICH, 1783, 454–455.
13. *Aufbagnskarte des Carlstädter Generalats* (1780.), *Positiones Carte des Kaiserlich-Königlich Truppen Corps in Croatien unter Comando des Herrb Feld Marschal Baron von Laudon* (1789.), *Statistische Beschreibung der Militärgränze* (1806.), *Die Illyrischen Provinzen und ihre Einwohner* (1812), *Situationsplan der Gegend von Plitvicz* (1830). FRANIĆ, 1910, 386–396; SEKULIĆ, 2020, 5–10.
14. FRAS, 1988, 66–67.
15. *...Zidovi se toga grada sada malo manje raspoznavaju, jer su šumom i travom obrasli. Bile su dvije gradine. Uz sjevernu stranu zida morali su biti različni dijelovi grada, a južni i zapadni zidovi imali su služiti samo za obranu. Sjeverni je zid dug 150 m a južni zid 180 m i debeo 1.2 m, Na zapadnoj strani bila je „fortica“ u obliku trokuta, od koja je istočni zid bio dug 10 m a jugozapadni i sjeverozapadni zidovi su po 12 m. Na sjeveroistočnoj strani Pliša morala je biti glavna zgrada...* FRANIĆ, 1910, 378–379.
16. FRANIĆ, 1910, 380.
17. IVANUŠ, 2012, 40–45.
18. IVANUŠ, 2012, 45–46.
19. HR-HDA-806, Emilije Laszowski, 3.2.2., kut 62.
20. Ban N. Tomašić, pasionirani zaljubljenik u rimske starine, predstavio je ideju arheoloških istraživanja svom rođaku E. Laszowskom na obiteljskom ručku. Od 1910. godine Laszowski obavljao je i dužnost tajnika kraljevske zemaljske vlade.
21. Šumarski su uredi bili podređeni Ministarstvu za poljodjelstvo, obrt i trgovinu u Budimpešti pa je problem nužno promatrati u kontekstu političkih nadmetanja izazvanih Hrvatsko-ugarskom nagodbom 1868. godine.
22. HR-HDA-806, Emilije Laszowski, 1.4.7.; kutija 4; MKM-KO RI, Krčin-grad, Plitvice (redni broj 35), Emilije Laszowski, *Izvjestaj o uspjehu istraživanja Gradine na Plitvičkim jezerima*, 15–18.
23. Usporedba službenih isprava (Putni račun i Platežni iskaz) sa dnevnikom istraživanja ukazuje na brojne zanimljivosti iz kategorije terenske snalažljivosti. Naime, prema putnom računu Laszowski je 12. srpnja doputovao vlakom do Ogulina te fijketom do Plitvičkih jezera, dok je iz dnevnika vidljivo da je 12. srpnja zapravo doputovao samo do Karlovca te je idući dan automobilom došao do Plitvičkih jezera. Također, iz dnevnika saznajemo da je radnicima isplatio 69 kruna i akov (vjedro) vina, dok su prema službenim ispravama troškovi fizičkih radnika (težakih) iznosili 72 krune. O tome je li dnevnik Bude Milića, koji se ne spominje nigdje u dnevniku, za dan kada nije bilo radova, namijenjena za pokriće troškova vina ili nekih drugih terenskih troškova, moguće je samo nagađati. Prema službenoj dokumentaciji troškovi istraživanja iznosili su 409 kruna i 70 filira.
24. HR-HDA-806, Emilije Laszowski, 1.4.8., kutija 4; Arhiva MKM KO RI, Krčin-grad, Plitvice (redni broj 35), Emilije Laszowski, *Izvjestaj o nastavljenom znanstvenom istraživanju „Gradine“ nad Plitvičkim jezerima*, 19–26, tlocrti 1–3.
25. SZABO, 2006, 12.
26. E. Laszowski 1915. godine posjetio je Plitvička jezera s ciljem nadopune dokumentacije, no bila je riječ o službenom pokriću potpuno drugih aktivnosti. Više: STIPANČEVIĆ, 2012, 146–147.

27. MKM-HENNEBERG, Sumarni izvještaj o naučnom putovanju u Liku godine 1923; MKM-KO RI, Krčin-grad, Plitvice (redni broj 35); <http://fototeka.min-kulture.hr/hr/Pretraga?LOKALITET=39> (11. rujna 2021.)

28. Prema mišljenju M. Kruheka, riječ je o višeslojnom lokalitetom s kontinuitetom od razdoblja prapovijesti na kojemu je u srednjem vijeku izgrađen pavlinski samostan te kasnije protuo-smanska utvrda. KRUHEK, 1989, 79; KRUHEK, 1994, 174–175. Prema Z. Horvatu, također je riječ o ostacima pavlinskog samostana, jednom od najstarijih na području srednjovjekovne krbavsko-modruške županije, koji je u 15. i 16. stoljeću pregrađen u utvrdu. HORVAT, 1989, 100–101. Niti jedna od ovih pretpostavki nije zasnovana na arheološkim istraživanjima nego isključivo na reambuliranju terena.

29. HR-HDA-806, Emilije Laszowski, 1.4.7., 1.4.8.; kutija 4.

30. MKM-FKB, inv.br. 7194 – 7198.

31. HR-HDA-905, Zbirka građevinskih nacrti, XXXI.16. Dio tog materijala danas se čuva u Hrvatskom povijesnom muzeju u Zagrebu.

32. HR-HDA-905, Zbirka građevinskih nacrti, XXXI.16.

33. Voditelji arheoloških istraživanja bili su dr. sc. Tajana Pleše i Petar Sekulić.

34. SEKULIĆ, 2020, 15–25.

35. Loše stanje nalazišta posljedica je kontinuiranog odvoza materijala od 18. stoljeća. O istome početkom 20. stoljeća svjedoči zapis u dnevniku E. Laszowskog prema kojemu su između dvije sezone istraživanja nestali svi iskopani klesanci te su čak razgrađeni dijelovi istraženih struktura. HR-HDA-806, Emilije Laszowski, 1.4.7., kutija 4; PLEŠE, 2010, 294.

36. PLEŠE, 2010, 294–299.

37. KEKEZ, PLEŠE, SEKULIĆ, 2018, 87–88.

Popis izvora

HR-HDA Hrvatski državni arhiv:

- 806, Emilij Laszowski, 1.4.6., 1.4.7., 1.4.8., kutija 4; 1.4.11., kutija 5; 1.4.18. kutija 7;

2.1.3.10., kutija 31; 2.1.9.28., kutija 54; 2.5.2.33., kutija 58; 3.2.2., kutija 62.

- 905, Zbirka građevinskih nacrti, XXXI.16.

MKM- KO RI Ministarstvo kulture i medija, Konzervatorski odjel u Rijeci:

Krčin-grad, Plitvice (redni broj 35).

MKM-FKB Ministarstvo kulture i medija, Zbirka fotografske dokumentacije

MKM-HENEBERG, Ministarstvo kulture i medija, Zbirka Većeslava Heneberga, Sumarni izvještaj o naučnom putovanju u Liku godine 1923,

Literatura

DRAGUTIN FRANIĆ, *Plitvička jezera i njihova okolina*, Zagreb, 1899.

JULIJE FRAS, *Topografija karlovačke Vojne krajine – Mjestopis iz godine 1835.*, Gospić, 1988.

ZORISLAV HORVAT, Srednjovjekovna arhitektura pavlinskih samostana u Hrvatskoj, u: *Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244-1786*, ur. Đurđica Cvitanović et al., Zagreb, 1989, 95–109

MARTINA IVANUŠ, *Arhitektura i prostorno planiranje u Nacionalnom parku Plitvička jezera od 1881. do kraja 20. stoljeća*, Doktorski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2012.

HRVOJE KEKEZ, TAJANA PLEŠE, PETAR SEKULIĆ, Plitvički Krčin-grad i Babonici – prilog kontekstualizaciji vremena gradnje, *Povijesni prilozi*, 54 (2018.), 65–99

MILAN KRUHEK, Povijesno-topografski pregled pavlinskih samostana u Hrvatskoj, u: *Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244-1786*, ur. Đurđica Cvitanović et al., Zagreb, 1989, 67–94

MILAN KRUHEK, Plitvička gradina, samostan pustinjaka i utvrda graničnih vojnih straža, *Mostovi* (Godišnjak slunjskog dekanata), Slunj, 1994., 171–175

Mrežni izvori

<http://fototeka.min-kulture.hr/hr/Pretraga?LOKALITET=39> (11. rujna 2021.)

EMILIJE LASZOWSKI, Zrinski mauzolej u sv. Jeleni kod Čakovca, *Hrvatsko kolo*, 9 (1928.), 244–259

TAJANA PLEŠE, Krčingradska branič-kula, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3.s. XLIII (2010.), 289–307

TAJANA PLEŠE, Emilij Laszowski i konzervatorska djelatnost prve polovice 20. stoljeća, u: *Stoljeće nakon Laszowskog*, Znanstveno-stručni skup i izložba – knjiga sažetaka, ur: Tajana Pleše, Mario Stipančević, Zagreb, 2014., 34

TAJANA PLEŠE, MARIO STIPANČEVIĆ, Stoljeće nakon Laszowskog, u: *Stoljeće nakon Laszowskog*, Znanstveno-stručni skup i izložba – knjiga sažetaka, ur: Tajana Pleše, Mario Stipančević, Zagreb, 2014., 4

TAJANA PLEŠE, Emilij Laszowski i konzervatorska djelatnost prve polovice 20. stoljeća, u: *Stoljeće nakon Laszowskog*, Znanstveno-stručni skup i izložba – knjiga sažetaka, ur. Tajana Pleše, Mario Stipančević, Zagreb, 2016., 165–178

MILOVAN PETKOVIĆ, Život, rad i djelo Emilija Laszowskoga Szelige (1868.–1949.), u: *Stoljeće nakon Laszowskog*, Znanstveno-stručni

skup i izložba – knjiga sažetaka, ur: Tajana Pleše, Mario Stipančević, Zagreb, 2014., 8–12

MARIO STIPANČEVIĆ, *Laszowski – pripadnik hrvatske intelektualne elite na prijelazu 19. i 20. stoljeća*, 2012., Doktorski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2012.

PETAR SEKULIĆ, *Stručni izvještaj o radovima provedenim tijekom 2020. godine u okviru realizacije programa Plitvička jezera, NP Plitvička jezera, Stari grad Krčingrad, Stari grad Prozorac*, Arhiv HRZ, Zagreb, 2020.

GJURO SZABO, *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb, 2006. (reprint: Zagreb, 1920.)

JOSIP FILIPVUKASSOVICH, Beschreibung des Karlstädter Generalats im Königreiche Kroatien, *Ungarisches Magazin*, Bd 3, Preßburg, 1783., 432–464

MARKO ZAJC, Zgodovinarji o meji med Kranjsko in Hrvaško 1881-1916, *Prispevki za novejšo zgodovino*, XLVI, Številka 2 (2006.), 7–25

Summary

Petar Sekulić

ARCHIVE SKETCHES FOR THE 110TH ANNIVERSARY OF THE BEGINNING OF ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF THE CASTLE (KRČINGRAD) AT PLITVICE LAKES

The castle of Krčingrad is located on the Kozjak hillfort, a wooded peninsula located between Kozjačko and Gradinsko lakes. Little is known about the history of Krčingrad, due to a lack of preserved written sources. On the basis of archaeological research and interdisciplinary contextualization of historical data, it is possible to connect its construction at the turn of the 13th century with the powerful Babonić counts. The castle of Krčingrad was a way for one of the most influential noble families in Slavonia in the Late Middle Ages to show their power. It is assumed that Krčingrad was abandoned at the beginning of the 14th century due to political changes in the kingdom, and left to gradually decline. During 1911 and 1912, E.

Laszowski conducted archaeological research on the castle of Krčingrad, as evidenced by extensive documentation preserved in the Croatian State Archives. Despite not being an archaeologist, Laszowski showed an exceptional understanding of the methodology of archaeological research, which can be considered as another confirmation of his affiliation with the Croatian intellectual elite at the turn of the 19th century.

KEYWORDS: Plitvice Lakes, castle, Krčingrad, E. Laszowski, archaeological research, methodology of archaeological research